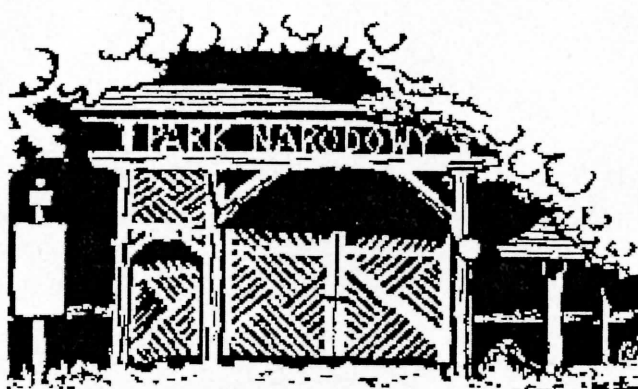

OASE Excursie naar
**Biebrzanski Park Narodowy
en Bialowieski Park Narodowy**

POLEN

mei 2000

Een impressie

Voorwoord,

Het laagland in het Oosten van Polen is nog 'ongerept'. Rivieren kunnen er 'vrij' meanderen, de bossen zijn nog 'oer' en het leven lijkt er nog vrij van de haastige moderne maatschappij.

De eerste keer dat ik er was maakte het op mij een 'verpletterende' indruk. Ik wilde het aan meer mensen laten zien. Nadat ik met enkele leerlingen en collega's er heen was geweest, en de plaatselijke natuurwerkgroep was Oase 'aan de beurt'.

Enkele indrukken van de Oasegroep staan in dit verslag. Ramon Hagedoorn heeft heert eerste dagverslag gemaakt. Ramon probeert de groepsdeelnemers in te delen. Ik weet niet waar hij zelf bij hoort.

Fieke Bos zag honderden (!) kemphanen en vele kraanvogels, vele insecten, elanden en vele andere dingen. Ze vond het geweldig. Fred Bos heeft genoten van alle botanische vondsten. Ik moet bekennen dat ik nog nooit van de 'paardehaarzegge' had gehoord.

Joan Kipp was ook eerder in dit gebied geweest. Uit haar verslag is te lezen dat ze genoot van de sfeer, de rust, en de rijkdom aan natuur.

Petra, Kees en Jos hebben erg genoten van de reis, en de groep. Naast de vele dingen die ze gezien hebben, hebben ze ook veel plezier gehad. Petra ligt met anderen op de grond naar de sterren te turen en schrijft dan "Bijzonder dat je in enkele dagen zo vertrouwd kunt worden met iemand die pas nog onbekend was".

Johan Heirman maakt het verslag compleet met een uitgebreide lijst van planten die we gezien hebben in het 'oude woud'. of langs 'Zebra Żubra'.

Anja Edwards van Muyen had verschillende foto's op internet geplaatst. Verschillende foto's heb ik gebruikt om het verslag wat 'aan te kleden'. Ik weet niet hoe het uit de printer en de kopieermachine komt, vast geen fotokwaliteit. Het zij zo.

Het is leuk om alle dagverslagen te lezen. Het zijn indrukken die je helpen de reis opnieuw te beleven. Polen is een mooi land. Maar ik bedenkt me ook hoe hard alles in dit land verandert. Wat we gezien hebben is een momentopname. Want wat blijft er van de landbouw over in de EG? Zijn de schattige 'oude houten' huisjes er nog over tien jaar? En hoe lost het groeiende conflict tussen de inwoners van de dorpen rondom het 'oude woud' en de 'natuurbeschermers' zich op?

Hoe het ook zij. In dit land, dat vaak het slagveld van Europa was, kun je een indruk krijgen van hoe het Nederlandse landschap er ook uit had kunnen zien.

Jan Nijman

Zondag 30 april 2000, De reis naar Polen

door Ramon Hagedoorn

Goed uitgerust gingen we vanuit Hengelo op pad, eerst per trein richting Polen. We hadden er behoorlijk volle tassen bij zitten, maar wat wil je? Je wilde zo veel mogelijk meenemen en iedereen had natuurlijk zijn kaplaarzen bij zich. De groep bleek al snel gevarieerd van samenstelling te zijn, al waren we met teveel mensen om met iedereen gelijk de eerste dag al kennis te maken.

Bepakt en bezakt dus kwamen we na enkele uren in Hannover aan. Er was hier tijd voor wat Duitse hapjes en drankjes, voordat we onze treinreis voortzetten.

's Nachts was het heerlijk slapen in een gespreid bed van een slaapcoupé. Buiten de onderbreking door de douanecontrole (paspoort!) verliep de reis erg rustig.

Vanuit Warschau reisden we per bus. Sommigen hadden veel teveel en verkeerde kleding bij zich. Het was namelijk heet en we zijn onderweg gestopt om lekker in de zon koffie te drinken. Later stopten we nog bij een synagoge. Sommigen hebben hier een wandeling gemaakt. De eerste foto's van 'ooievaar-op-nest' zijn hier onder andere gemaakt. De eerste echte wandeling in Polen was voor de meesten echter 's avonds rond Goniądz. De groepssamenstelling begon zich nu wat duidelijker af te tekenen. Johan was degene die opmerkte dat er een duidelijke driedeling te bespeuren viel.; vogelaars, botanici en antropologen.

We stonden op een uitkijkpunt en de vogelaars keken naar een ooievaar met jong, op nest. Je kon vanuit ons hoge standpunt mooi op het nest kijken.

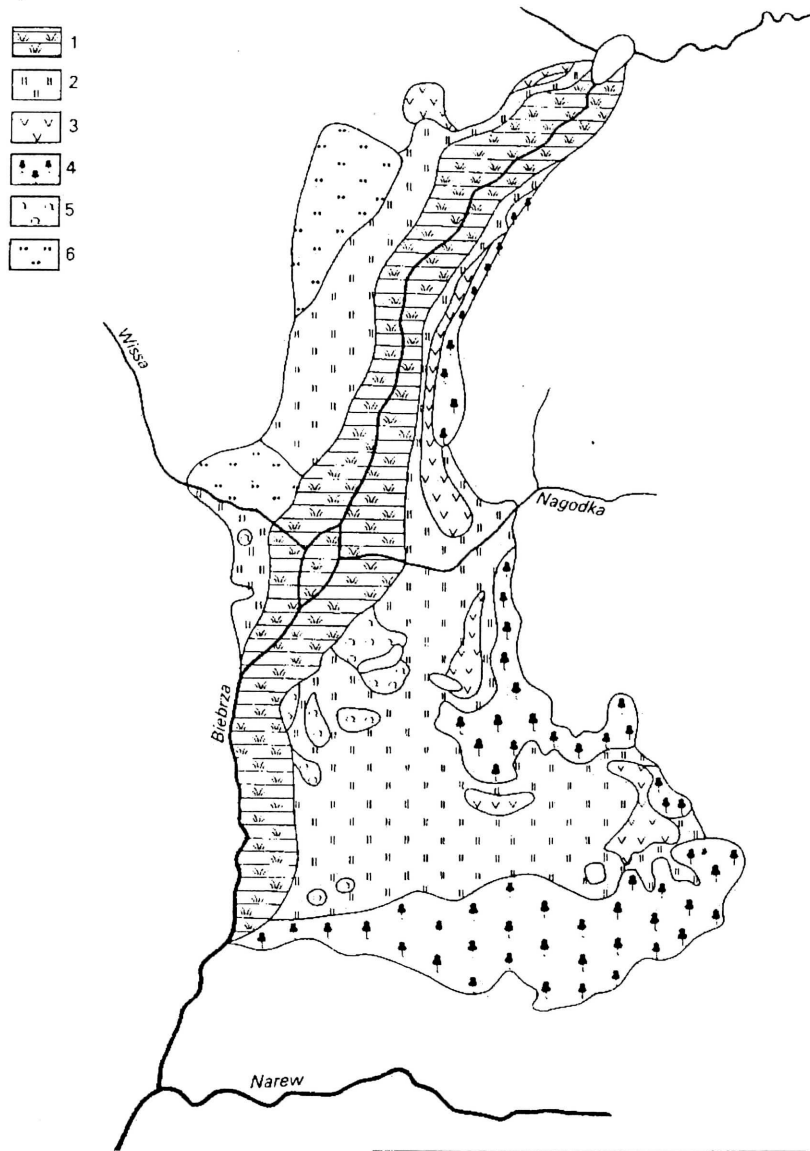
De botanici speurden natuurlijk onderwijl geobsedeerd de grond af op zoek naar plantjes die thuis erg zeldzaam zijn. Zo werd bijvoorbeeld het kandelaartje gevonden.

De antropologen waren degenen die vooral onze hele groep aan het observeren waren. Er was voor iedereen genoeg te zien en ook dingen die ieders aandacht hadden. Zo zagen we ook hier weer bijvoorbeeld hoe groot seringen wel kunnen worden. In de verte stond een exemplaar waarover weddenschappen gesloten werden over of het een sering of een kastanjeboom was. We hadden trouwens onze dikke kleren toch niet voor niets meegenomen. Het wemelde van de (steek)muggen waar we later nog meer mee te maken zouden krijgen.

De eerste dag eindigde met een lokaal feest met zang en volksdans. Het was een goede start.

BIEBRANSKI PARK NARODOWY

Het Biebrzadal is een oerstroomdal tussen de morenes. De Biebrza is een traag stromende laaglandbeek en één van de laatste, vrijwel gave, niet ontwaterde beekdalsystemen in de Noordepese laagvlakte. Van overbemesting, die de subtiële verschillen in vegetatie sterk nivelleert, is hier geen sprake. Hier kunnen we natuurlijke processen bestuderen, die in Nederland zijn weggerationaliseerd. Kennis van deze processen is belangrijk voor herstelbeheer van Nederlandse beeksystemen, waarmee voorzichtig een begin wordt gemaakt.

Na de IJstijd toen het dal nog niet met veen was opgevuld, is het aanwezige zand plaatselijk tot duinen opgestoven. Na de veenvorming in het dal (door een vochtiger klimaat) zijn deze duinen als eilanden in het veen achtergebleven.

Het vegetatiekaartje (1980) van het zuidbekken van de Biebrza laat het patroon duidelijk zien. Langs de beek rietmoerassen (1), daarnaast grote zeggenmoeras (2), kwelzone vanuit de hogere morene (3), elzenbroek met gele lis (4), berkenbroekbos (5) en boerengrasland (6). Het "ideaal" beeld wordt "verstoord" door de rivierduincomplexen.

De smalle bovenloop met een nog klein stroomgebied is tamelijk voedselarm. Naarmate we stroomafwaarts gaan, komen er meer zijbeken en verwijdt het dal zich tot een bekken ten noorden van Goniądz. Op de eerste avond hebben we hier de zon zien ondergaan. Even ten westen van Goniądz versmalt het dal zich. Op deze plaats kruisen een weg en een spoorweg het dal. Vooral in het voorjaar als de sneeuw smelt, treden er grote overstromingen op met iets voedselrijker water. Na de versmalling verbreedt het dal zich weer in zuidelijke richting tot de plek waar de Biebrza in de Narew uitmondt. Inmiddels is het water nog weer iets voedselrijker geworden.

De afnemende invloed van het overstromingswater zowel in inundatieduur als in verrijking naar de dalwanden toe zorgt voor een duidelijke zonering in de vegetatie; van overstromingszegemoerassen tot moerasbossen. Op plaatsen op waterscheidingen tussen diverse zijbeken kan lokaal zelfs hoogveen ontstaan, onder invloed van het klimaat als boshogveen. Het fraaiste voorbeeld hiervan is Czerwone Bagno. Via het plankier konden we hier dinsdag een kleine indruk van krijgen.

Fred Bos

Maandag 1 mei 2000, Moerassen langs de Biebrza,
door Fieke Bos.

Met een matig gangetje reed de bus over het smalle weggetje door jong moerasbos. Hier en daar waren meer open stukken. Bij de beheerderswoning van het nationale park 'Biebrzanski Park Narodowy' haalde Lukasz, één van onze gidsen, de vergunning. Voor het huis stond een groot bord met de kaart van het nationale park. De meeste mensen stapten uit de bus om een foto te maken van het bord of om de vegetatie te onderzoeken van het stuk weidegebied dat aan de andere kant van de weg lag. Het leverde meteen een aangename ontmoeting op met rijk bloeiende pinksterbloemen, rozetsteenkens en breukkruid. De paar zwartbonte koeien, die met een ketting aan een pen vast stonden, graasden onverstoord door. De heerlijke stilte werd nog benadrukt door het zingen van de geelgors vanaf de bovengrondse elektriciteitsdraad. Omdat we het hele stuk door het moerasbos weer terug reden, kregen we nogmaals een goede indruk van de uitgestrektheid van dit gebied.

Bij Barwik, op een open plek in het dennenbos, stopte de bus. Zodra we uitstapten vlogen de vlinders ons om de oren: blauwtjes, witjes, citroentjes, groentjes, oranjetipjes, een landkaartje en een koninginpage. In de bosrand stond o.a. veel zevenster en op een open plek scharrelden een paar hagedissen rond.

Tussen het dennenbos en het veen was een rand met vooral lage wilgenstruiken. Ineens dook een aantal mensen deze bosjes langs het pad in: er was een hazelworm gesignaleerd. Later vonden onze gidsen op de weg nog een dode hazelworm met mooie blauwe vlekken: een mannetje.

Het zeer uitgestrekte veen bestond uit zeggemoerassen en wilgenstruwelen, met aan de rand in de verte wat riet, waarboven een bruine kiekendief zweefde. "Tik, tik", met een geluid alsof er twee stenen op elkaar geslagen werden vroeg een tapuit even onze aandacht. Duidelijk liet hij (of zij) de witte stuit zien. Tot grote vreugde van vooral Fred Bos en Arie Koster bleek de zegge vooral de paardehaarzegge te zijn, een soort die in Nederland uiterst zeldzaam is. Deze plant is zo genoemd omdat onderaan een uitgetrokken bundel bladeren lange haren, als van een paard, zitten.

Vanaf een houten platform had je een prachtig uitzicht over het veen en de bosjes tot aan de hogere bosrand in de verte, waar een koekoek riep. Iedereen richtte zijn kijker naar een

vrijstaand boompje, want daar was een - voor ons vrij zeldzame - vogel te zien: een klapekster. Prachtig liet hij zich van alle kanten bekijken. Opgeprikte insecten konden we echter niet ontdekken, maar misschien was de afstand daarvoor ook te groot.

Heerlijk was het om door het zonovergoten landschap te lopen. Het pad was soms omzoomd door wilgen en andere struiken, soms helemaal open. Ook het veen had afwisselend open plekken en lage bosjes. Vooral in de bosjes was een zeer actief vogelleven: braamsluiper, snor, grasmus, rietzanger, winterkoninkje en tjif-tjaf zongen om het hardst. Aan een hoge grasspriet op het pad zagen een paar mensen een prachtige rups. Die bleek van een rietvink, een nachtvlinder, te zijn. Op een plek waar het weggetje aan beide zijden door wilgenstruiken ingesloten werd, zagen we rouwmantels vliegen. Deze volwassen exemplaren hadden kennelijk een zware winter achter de rug, te zien aan hun gerafelde vleugels. Grappig was het om te zien hoe één van de vlinders het sap van een wilgenstam dronk met zijn lange tong. Op de terugweg hing Ruud Bokhove zijn rode pet in een wilg en telkens landde één van de rouwmantels daarop, zodat die goed te fotograferen was.

Aan de vegetatie kon je duidelijk zien waar een zandkop lag: er groeiden dennen en op open stukken was de grond met korstmossen begroeid. Hier hoorden we een noordse nachtegaal zingen, net even anders dan onze nachtegaalen; wat donkerder zou ik zeggen. Ook fitis, koolmees en zwartkop zongen hier. Het was maar goed dat niet iedereen hetzelfde wandeltempo had.

Zodoende kwamen we gespreid bij de hoge uitkijktoren en konden de laatsten omhoog toen de eersten allang weer beneden waren. De toren bood een grandioos uitzicht over het enorm uitgestrekte veengebied. In de verte, bij een bosje, zagen we met de kijker een eland, en daarbij nog iets kleins, wat meer kastanjebruin. Het bleek een klein elandje te zijn.

Moeder en kind eland gingen na een tijdje bij een bosje riet liggen. Je zag nu alleen nog de grote oren van de moeder als twee grote zwarte toeters, als de oren naar ons toe gericht waren. Verderop, bij een ander bosje, ontdekten we nog een volwassen eland. Tot grote vreugde van de vogelaars zeilde in de lucht een zeearend, die aangevallen werd door een valk. Wat een schitterend gezicht, zo'n 'vliegende deur' die wendt en zwenkt om de aanvallen te ontwijken.

Eén van de bomtrechters aan de voet van de toren bood ons een goede gelegenheid om in een grote kring te lunchen. Wie in de zon wilde zitten deed dat, wie liever in de schaduw zat, vond dat ook. De entomologen kwamen bijna niet aan eten toe door de vele zandbijtjes (*Andrena vaga*), wespbijtjes en zijdebijtjes (*Colletes sp*) die in het zand hun holletjes hadden of gebruik maakten van de holletjes (en larven) van de andere bijtjes.

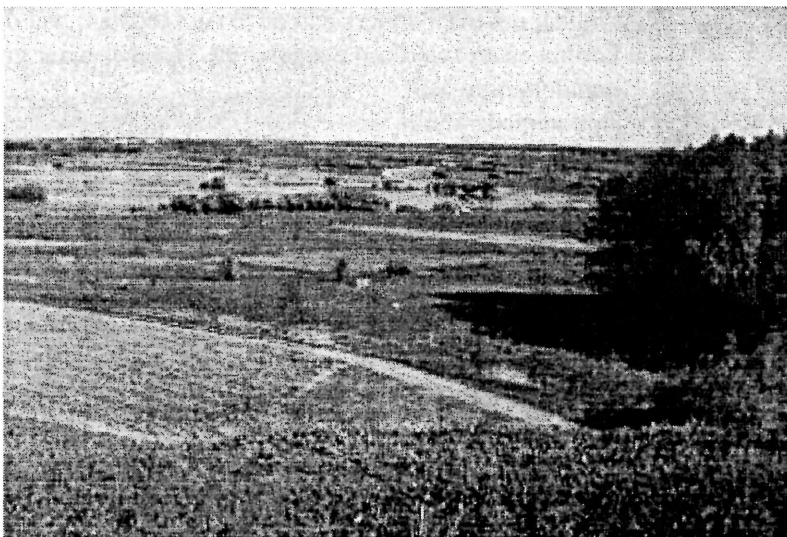
Onze gidsen hadden allang in de gaten dat we niet erg vlug liepen. Er was zoveel te zien en te genieten, te luisteren en te fotograferen, dat we niet erg ver kwamen, maar wel intens genoten. We liepen dan ook hetzelfde pad terug, maar zagen en hoorden weer andere dieren, zoals houtduif, merel, zanglijster en vink. Een grote kever met hele lange sprieten, een

weverboktor, kroop op het pad. De vraatsporen van elanden en edelherten waren duidelijk te onderscheiden aan de struiken langs het paadje. Aan de hoog boven de grond geknakte, horizontale takken kon je de hertenvraat herkennen. De herten gaan met hun voorpoten tegen de takken opstaan, waarbij de dunne takken omknakken. Elanden schrapen alleen met hun grote bek de bast van de stammen, van onder naar boven.

Zeer voldaan reden we met de bus verder. Door prachtig geel en wit bloeiende velden met paardebloemen en een witte crucifeer die niet te determineren bleek. Door dorpen waar de tijd al minstens vijftig jaar stilstond, over de rivier de Narew en door moerassen. Bij Sambory stopte de bus. We stapten in het landschap van onze jeugd: de veldleeuweriken zongen hoog in de lucht, langs de randen van de graanakkers zagen en hoorden we de patrijzen rondscharrelen tussen de onkruiden-van-vroeger zoals bolderik en korenbloem. Sommigen van ons werden overspoeld door een golf van nostalgie.

Vanaf de resten van een oud fort hadden we een prachtig uitzicht over de samenvloeiing van de Narew en de Biebrza. De eerste rivier kwam duidelijk met een bocht tussen de lage oevers aangestroomd. De Biebrza had zich hier verbreed tot een kilometers breed moeras.

Waterstroompjes tussen drassige weilanden, zeggemoerassen, wilgenstruwelen en krabbescheereilandjes, met bijbehorende rijke vogelbevolking. Witvleugelsterns, kokmeeuwen, zwartkopmeeuwen, kieviten, kemphanen, reigers, ooievaars, knobbelzwanen, roeken, kauwtjes, zwarte- en bonte kraaien vlogen rond. Onze terugrocht door de akkers werd begeleid door gele kwikstaarten.

Met de bus reden we nog een stukje stroomopwaarts langs de Biebrza naar Burzyn. Op de morenerug was een houten 'uitkijkplatform-met-dak' geplaatst. Van hieruit kon je prachtig over de rivier en de moerassen aan de overkant kijken. Het overjarige riet gaf een mooi geel accent aan het overwegende groene landschap. Gele- en witte kwikstaarten vlogen en "kwikten" rond, een paar koeien stonden aan hun kettingen te grazen. Opmerkelijk waren een paar houten wc-hokjes die verspreid over het naar de rivier aflopende grasland stonden. Naast de vogels die we op de vorige stopplaats al gezien hadden zagen we nu ook wilde eenden en ganzen. Heel ver weg ontwaarden we met de kijker nog een eland. Het opvallendste was de spits van het kerkje, die gevormd werd door vier balken met een open ruimte ertussen.

De laatste stop voor deze dag was bij Brzostowo. Over het veldkeienweggetje liepen we naar beneden, waar bij de rivier een voetveer was. De laagstaande zon maakte van het weggetje en het landschap een zeer schilderachtig geheel. Mooie boomgroepen van wilgen en populieren omzoomden de weilanden en weggetjes. Vele houten hekken om de gele paardebloemweilanden. Ooievaarsnesten op huizen en schuren, soms zelfs twee nesten op één schuur. Een transformatorinstallatie van het bovengrondse elektriciteitsnet leverde een mooi grafisch beeld op. Oude muurresten, bestaande uit ruwe veldkeien en cement waren

verder opgebouwd met gladde B-twee blokken: een prachtig contrast. De Biebrza is hier vrij breed. Een man in een roeiboort was iets aan het doen bij de oever; een paar Polen zetten een tent op. Heel zacht hoorde je de roep van de kraanvogels in de verte. Met de kijker kon je aan de overkant honderden (!) kraanvogels zien fourageren. Er voor zaten duizenden (!) kemphanen. Steeds vlogen groepjes kemphanen op en vlogen zwenkend, als in formatie tegelijk kerend, heen en weer. Beurtelings zag je dan alle witte onderkanten of bruine bovenkanten. Ook hier weer een overweldigende vogelwereld: zwarte sterns, witgatjes, boeren- en huiszwaluwen, huismussen, zwartkopmeeuwen en witvleugelsterns.

"Heb je de witvleugelsterns gezien?" vroeg iemand naast me. "Ja". "Ook daar?" Ik keek omhoog. Honderden witvleugelsterns vlogen daar als in een baan van een enorme kurkentrekker hoger en hoger. Een ongelooflijk boeiend gezicht. Waarom ze zo deden kon niemand me vertellen, maar ik had nog nooit zoiets moois gezien. Langs de rivier was een weggetje met wat huizen, schuren en aardappelschuurtjes. Een oud schuurtje, met gekruiste boomstammetjes op het dak (om het stro vast te houden) en rondscharrelende kipjes er voor gaf me het gevoel in een schilderij van Brueghel te zijn beland. Toen ik hier een foto van maakte, beduidde een Poolse mevrouw me dat ik dat niet moest fotograferen. Dat was niet mooi. Ze wees op een paar modernere huizen. Daar moest ik een foto van maken. Die waren wel mooi. Ik voelde me een beetje beschaamd. Natuurlijk had ze gelijk vanuit haar belevingswereld. Voor ons zijn die oude, half vergane huizen en schuren prachtig romantisch om te zien. Maar wij hoeven er niet in te wonen. Zij wel!

Wat een gigantisch prachtige dag was dit. Deze eerste excursiedag in noord-oost Polen heeft een verpletterend diepe indruk op me gemaakt. Het was bijna teveel om te bevatten; maar in één woord : geweldig !

Fieke Bos.

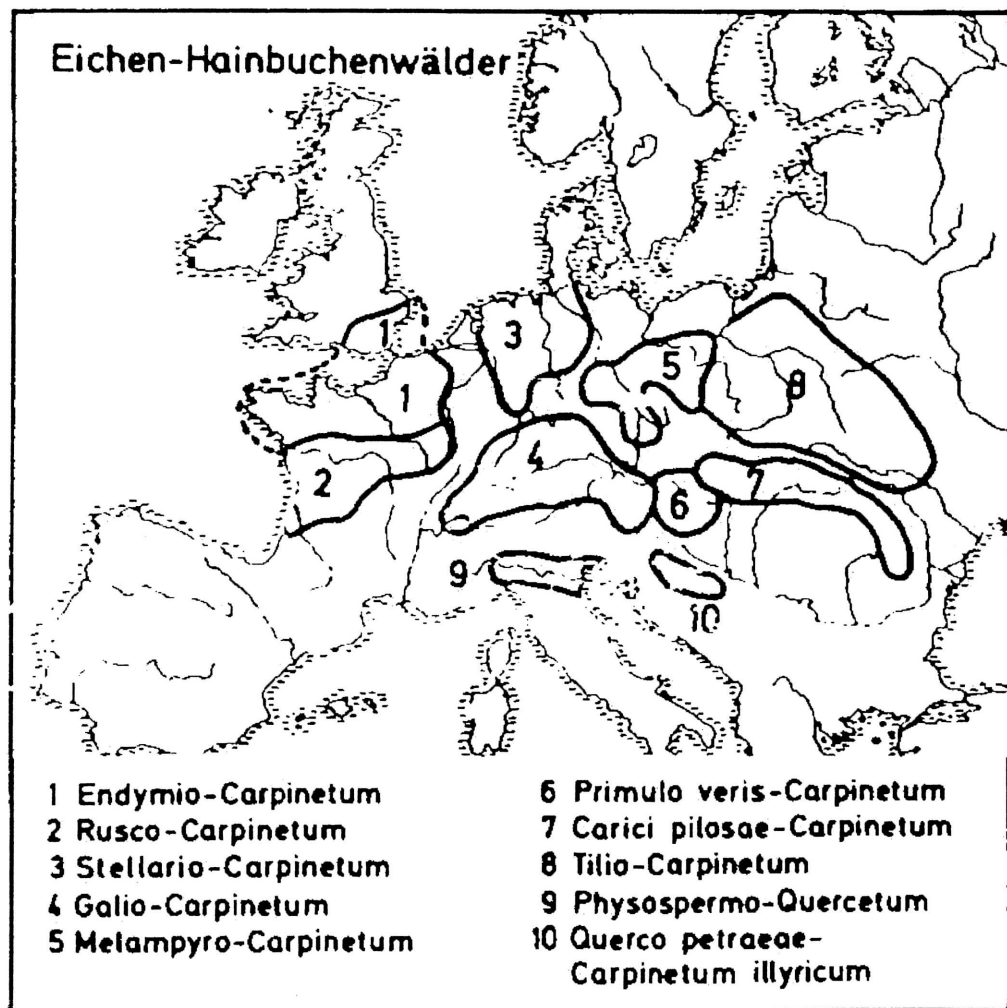
Dinsdag 2 mei, Het rode moeras.

door Fred Bos.

Tegen half zeven is de wielewaal weer present om ons te wekken. Fieke viert vandaag haar vijftigste verjaardag. Gelukkig niet thuis met de obligate Sara in de voortuin. Aan het ontbijt wordt ze door de groep toegezongen. Daarna trakteert ze op ulevellen.

De excursie van vandaag gaat naar 'Czerwone Bagno' (het rode moeras). In Goniądz pikken we nog twee extra reisleiders op bij het kantoor van 'Eco Travel'. Het kantoor doet goede zaken. "Als je in Polen iets interessants ziet, moet je het direct kopen", zegt Jan. Er is veel interessants. Vele kaarten, ansichten, vogel cd's en andere souvenirs wisselen van eigenaar.

Daarna rijden we over steeds smaller wordende wegen naar de boswachterswoning van Grzedy. Na de noodzakelijke formaliteiten rijden we een eindje verder tot bij een weiland waarin we een eland van dichtbij kunnen zien liggen. Tegenover de wei loopt een gemarkeerd pad het reliëfrijke bos in. In dit bos lopen de diverse bostypen mozaïekachtig in elkaar over van droog naar nat, van voedselrijk tot voedselarm, in alle mogelijke combinaties. Het bos begint meteen in zijn rijkste verschijningsvorm: het Linden-haagbeukenbos, de Oosteuropese tegenhanger van ons Eiken-haagbeukenbos (zie op kaartje no's 3 en 8). Het is een gemengd, soortenrijk loof- en naaldbos waarin de beuk ontbreekt en waarin zomereik, winterlinde en fijnspar de hoge boomlaag domineren met daaronder haagbeuk en hazelaar. Naast de gewone kardinaalsmuts komt hierin ook nog een andere, continentale soort voor: *Euonymus verrucosa*. In dit bos is de voorjaarsbloei belangrijker dan

die van de zomer. Door het dichte, donkere bladerdak krijgen de bodemplanten 's zomers te weinig licht. Helaas is een aantal voorjaarsbloeiers nu al over zijn hoogtepunt heen zoals bosanemoon, gele anemoon, leverbloempje, mansoor, speenkruid, bolletjeskers, voorjaarslathyrus, *Isopyrum thalictroides*, gele dovenetel, ongevekt longkruid en lievevrouwebedstro. Het Linden-haagbeukenbos heeft van alle bosformaties de grootste verwantschap met het oerbos. Dit bos met zijn grote voedselrijkdom is het favoriete domein van de wisent.

In de voedselarme, droge delen groeit het soortenarme dennen-eikenbos met als opvallendste soort de blauwe bosbes. Hier wordt de stekende wolfsklauw samen met de steenbraam uitvoerig gefotografeerd. Op vochtige, voedselrijkere plekken groeit een elzenbroekbos met als opvallende soorten gele lis en moerasvaren. Ook hier wordt weer veel gefotografeerd.

Aan de bosrand stuiten we op een plankier, dat ons door een rietveld een eind het strikte reservaat binnenvoert. Heel opvallend zijn hier de maretakken op berken. Tussen het riet groeit een bijzondere wilg, *Salix rosmarinifolia*. Terug in het bos gaat het plankier door een dennen-berkenbos op hoogveen. De meest opvallende soorten zijn hier eenarig wollegras, rijsbes en *Ledum palustre*.

Terug bij de bus wordt geluncht waarna we nog een paar kilometer verder rijden. Bij de parkeerplaats zien we een aantal grote nesten van de rode bosmier, die door een ruiter van palen wordt beschermd. In de bosrand vinden we een opvallend onopvallende plant die niemand blijkt te kennen. Met behulp van een plaatjesflora wordt de soort herkend als een bergvlassoort *Thesium ebracteatum*. De soort staat wel in de soortenlijst van de streek, maar niet in de (te) beknopte Poolse flora van onze gidsen. We beginnen aan onze wandeling over de hete, droge duinrug in de richting van een uitkijktoren, vanwaar we weer elanden in het moeras zullen zien grazen. Deze duinen zijn na de IJstijd voor het begin van de veenvorming

hoog opgestoven vanuit een spoelzandvlakte, een zogenaamde sandur (IJslanse term) en later begroeid geraakt. De hoge, droge ligging van de toppen zorgt voor een spaarzame begroeiing, die bij betreding gevoelig is voor verstuiwing. 's Winters trekken de elanden zich vanuit de moerassen terug in het bosgebied. Een elandskelet waaraan de schedel ontbreekt getuigt hiervan. De wolvenkeutels met daarin elandenhaar vertellen in grote lijnen van het drama

dat zich hier heeft afgespeeld. Als de gidsen ons ook nog wijzen op oehoebraakballen met daarin de haren van een wolvenjong onder een den, die vlakbij staat, wordt het verhaal van eten of gegeten worden nog pregnanter.

Op een paar afstervende wilgen zien we, dat de erop groeiende maretakken als halfparasiet zonder de broodnodige voedingssappen van hun gastheer/vrouw niet zelfstandig kunnen voortbestaan.

Op de terugweg stoppen we nog even bij een kerkje. De opvallendste vondst hier is loogkruid een zilte soort, die een ondersoort heeft, die niet aan zout is gebonden ondersoort 'ruthenica'.

Aan het eind van de middag maken we nog een uitstapje naar een boshoogveen, waarin turfgraten zijn uitgestoken. Ook hier groeit weer veel *Ledum palustre*, eenarig wollegras, rijsbes en veenpluis. Deze zogenaamde boerenvervening met vrij willekeurig liggende

veenputten kennen we ook in het Wooldseveen bij Winterswijk. Elke put is een dagwerk. Als de vervener namelijk de volgende dag terugkomt, kan hij niet meer in dezelfde put werken, omdat die in de loop van de nacht met water is volgelopen. Bij het afnemende licht is het een zeer sfeervolle beleving.

's Avonds gaat een groot deel van de groep nog weer terug naar het gebied van de eerste wandeling van gisteren om naar de stilte en de vogelgeluiden te luisteren.

Fred Bos.

Woensdag 3 mei, Punteren in Waniewo.

door Joan Kipp

Het is wederom een stralende morgen in Mońki na een zeer koude nacht en rijp op het sportveld achter het hotel, met tegen half zeven de jodelende ochtendgroet van de wielewaal, gevolgd door het heldere klokkengelui van de nabijgelegen kerk.

We moeten inpakken, gaan ontbijten (roerei), en krijgen een lunchpakket mee. We gaan op weg in zuidelijke richting, bij Tykocin over de Narew. We buigen af richting zuid-oost, door een licht golvend heerlijk groen landschap. De weinige koeien grazen aan een ketting met pin in de grond. Wegbeplanting bestaat uit vaak mooie populieren met glanzende bladeren, die soms neigen naar zwarte, en soms naar balsempopulier. We arriveren in Waniewo bij de 'Tourist office'. Mannen met lange stokken liepen al naar de punters, de helft van de groep

kon meteen "inschepen", met z'n tweeën op een bankje, de gondelier erachter. En onder een stralende hemel gleden onze bootjes door het rustig stromende water van de Narew, tussen rietpluimen en planteneilanden, langs bloeiende *Calla palustris* (slangenwortel) en een beverburcht, zingende karekiet en snor, een wandelende ooievaar, een groepje zwarte sterns en twee laagvliegende zwanen, een kiekendief, in het water veel huisjes van kokerjuffers...

Intussen kon de andere helft van de groep koffie drinken, met een stukje roze taart, achter het huis bij het kampeerveldje. Voor aan de weg stond nog het oudste huisje van dit perceel, van hout, donkerbruin, in vervallen toestand leunend tegen een grote es, een stel kippen ervoor. Zie bouwtekening.

Daarna een maakten we een wandeling door het dorp. Een braamsluiper zat in een grote seringenstruik in een voortuintje, met kleine dichtersnarcisjes eronder. Waniewo ligt bovenop een smalle richel aan de rand van het Narew dal, met aan het eind op het hoogste punt de kerk. De derde mei is de feestdag van de grondwet, dus werd net de mis opgedragen. Iets verderop op het grasveldje bij de begraafplaats stonden de paard-en-wagens geparkeerd, ook twee tractor-en-wagens, karakteristieke platte karren met schuine lange zijden, een kleed over de zitplank.

Van de oorspronkelijke houten huizen zijn er nog maar weinig over, "verstening" alom, aangevuld met grote nieuwe stallen van beton. Op enkele erven zag je nog de oorspronkelijke indeling met houten huis, de schuur met grote deuren er haaks naast, een moestuintje en akkertje ervoor, fruitbomen bij het huis, en vaak een paar bijenkorven (eenmaal zelfs twaalf stuks, allemaal verschillend!). Opvallend zijn ook de houten erfafscheidingen, die soms vervangen zijn door 'moderne' ijzeren hekdelen. En steeds zie je tussen de huizen door het uitzicht over de brede riviervlakte of over het lagergelegen groene binnenland.

We vertrekken naar de stad Białystok, en parkeren bij het park van het Branicki paleis. De 'Branicki's' waren een invloedrijke beroemde Poolse familie. De winkels gesloten wegens de grondwetfeestdag; de mensen liepen gezellig te flaneren over de straten. Terug bij de bus bleek de stoep vol te liggen met glanzende zaadjes van de *Corydalis solida*, de

vingerhelmbloem, die door mieren vanuit de vegetatie naar de warme rand gesleept vanwege het lekkere "mierenbroodje" aan het zaad!

Dan gaan we weer verder, richting zuid-oost, o.a. langs Topolany, een ovaal dorpje met houten huizen op gestrekte percelen (zie tekening), waar we op de laatste dag even zijn gestopt om het blauwe kerkje te bewonderen en de linden eromheen, die vol zaten met meikevers! Ook langs Michałowo, een houten brinkdorp met okerkleurige huizen en een houten Russisch orthodox kerkje op een heuvel. Het landschap was duidelijk aan het veranderen, met drogere gedeeltes met bos. Tenslotte naderden we Bondary, waar we ons hotel aan het stuwmeer konden zien liggen. Dit stuwmeer zou een waterbeheersingsproject zijn, maar was vooral bedoeld om een toeristische trekpleister te worden.

Na de maaltijd, geserveerd door drie keurige dienstertjes-in-opleiding, gaven Andrzej en Łukasz, onze twee gidsen, een inleiding geven over de geschiedenis en het beheer van het bosreservaat, van Białowieski Park Narodowy ons reisdoel van de volgende dag, hoi!

Joan Kipp.

De visvijvers van Doilidy.

Een kleine aanvulling op het verslag van Joan. De echte vogelaars, waar ik niet toe behoor, zullen het bezoek aan de visvijvers van Doilidy niet snel vergeten. Doilidy is een voorstad van Białystok, en in Polen vooral bekend van het gelijknamige biermerk. De visvijvers zijn tijdens alle excursies die ik tot nu toe meegemaakt heb een vast onderdeel. Landschappelijk is het niet spectaculair. Het zijn grote, rechthoekige vijvers, met dijkjes er om heen. Verschillende futen en dodaars fourageren er. De buidelmees nestelt er. Dit jaar raakten we geïmponeerd door het fluitend geluid van de 'roodbuikvuurpad'. Op verschillende plaatsen in de vijvers lieten deze padden hun geluid horen.

Jan Nijman

Donderdag 4 mei, De oostkant van Polen.

door Petra Heirbaut, Jos Brouwer en Kees van Son

Vroeg wakker in dit kazerneachtige hotel in Bondary. Een kamer met een prachtig uitzicht over het stuwmeer, dus ook aan de kant waar de zon al om vier uur in de ochtend staat te schijnen. Doezelend wordt het langzaam zeven uur, het bed is in ieder geval stukken beter dan in Mońki.

Beneden in de hal tref ik onze boswachter. Hé, gezellig samen ontbijten. Maar daar steekt de 'directrice' een stokje voor. Alles is strak geregeld in dit hotel. Het ontbijt staat al klaar dus als je dan een speciaal dieet volgt moet je wel achter het goede bordje gaan zitten! Het lijkt allemaal wat chiquer hier, iedere tafel heeft een eigen 'juffie' die er strak, met de handen op de rug, op toe ziet voor het geval er een bordje leeg raakt. En dat allemaal onder het toeziend oog van de 'directrice' én Nederlandse knullen die een mooi meisje weten te waarderen.

Rond negen uur zitten we in de bus op weg naar Narewka waar we proviand willen inslaan voor de lunch. We blijven immers Nederlanders; dit hotel rekent twee keer zoveel voor een lunchpakket (twaalf in plaats van zes złoty). Narewka ondergaat een invasie van drieënveertig Nederlanders en Belgen, die een ware overval plegen op de voorraad van de winkeltjes. Gelukkig hebben we Jan als tolk maar de verkoopster wordt er toch wel zenuwachtig van. Toch maar proberen om "ja, nee en goed" in het Pools te zeggen en verder kom je met gebarentaal een heel eind! De voorraad brood is toereikend. Maar er moet natuurlijk ook beleg op. Zowaar liggen er mooie voorverpakte puntjes kaas in de koeling, makkelijk voor in de rugzak. Groot is de verbazing van de verkoopster als die Hollandse meiden het hele pakje willen kopen. Acht puntjes à 0,45 złoty! Er worden ook de nodige flessen water (woda niegazowana) ingeslagen. Een fles per dag drink je zo weg. Jos koopt een groot brood dat hij veilig opbergt in de bus om pas de volgende dag te ontdekken dat hij dat is vergeten.....

Terwijl de ene helft nog drukdoende is met inkopen kan de andere helft ijsjes verorberen of rondneuzen. Kees en Petra ontdekken in het café naast de winkel een mooie tegelkachel, Jos een zingende groenling (Greenfinch; *Carduelis chloris*) en een Turkse Tortel (Collared Dove; *Streptopelia decaocto*).

Even wandelen in Swineroie.

We rijden een stukje verder naar Swineroie, hetgeen letterlijk een troep varkens betekent. De dorpsbewoners stuurden vroeger de varkens het eikenbos in om zelf hun kostje bij elkaar te laten scharrelen. De bus wordt geparkeerd bij een grote open plek met picknick tafels en informatie borden. We gaan 'even' een korte wandeling maken van twee kilometer. We hebben er een extra gids bij, Tomek, maar de grote van de groep en de verschillende interesses zorgt er al gauw (weer) voor dat de groep versnippert. De kruidenlaag is hier zeer gevarieerd, ongelooflijk hoeveel soorten er op een vierkante meter voorkomen! Petra loopt al snel voorop met André. Overall in het bos horen we de fluiters (Wood Warbler; *Phylloscopus sibilatrix*) een vogel die hier goed te observeren en te beluisteren is. Daarnaast horen we heel vaag in de verte het hoge toontje van een goudhaantje (Goldcrest; *Regulus regulus*). Al gauw loop ik alleen in dit mooie bos, de meeste lopen voorover gebogen de vegetatie te bewonderen, ik geniet van de rust en de stilte. Dan kom ik terug op het beginpad, waar Jos en Fieke met een verrekijker naar een boom staan te turen. Middelpunt van de kijker is een spechtenhol. Na veel geduld, ondertussen belaagd door de muskieten, zien we één middelste bonte specht (Middle spotted woodpecker; *Dendrocopos medius*) die via de boomschors omlaag zakt naar de nestopening. We horen wat gepiep en de wederhelft komt naar buiten; wisseling van de wacht. Een hele bijzondere waarneming, in Nederland is deze specht slechts nog een dwaalgast.

Aangezien we al een poosje in het bos rondlopen en we maar 'even' hier zouden zijn besluiten we terug te lopen richting bus. Daar aangekomen is er nog niemand van de groep aanwezig op de open plek. Fieke draait direct om, Jos en Petra lopen toch verder richting bus om te kijken of we echt de eersten zijn. Ja dus. Daarom lopen we samen weer terug het bos in om een sinasappel te nuttigen. Maar de vogels gunnen ons geen pauze, dus gaan we op onderzoek uit naar die onbekende zanger die een beetje zingt als de zwartkop maar dan anders. Doordat we met zijn tweeën zijn lukt het ons om de vogel goed te observeren en te beluisteren en we kunnen hem met behulp van hét boek (fijn dat Jos dat voortdurend meesleept) identificeren als de bonte vliegenvanger (Pied Flycatcher; *Fidecula hypoleuca*). Ondertussen horen we hoog in de bomen een raaf knorren (Common Raven; *Corvus corax*). Beide waarnemingen maken deze korte wandeling bijzonder!

We lopen weer terug naar de open plek, waar de groep zich langzaam verzamelt. Een aantal test hun bomensoorten kennis aan de hand van panelen waarop de stammen van verschillende boomsoorten bevestigd zijn. Is meteen ook een Poolse les! Tevens is de mooie 'relatie' te bewonderen van een eik en een grove den die innig met elkaar vergroeid zijn in de loop der jaren. Wachtend op de laatsten van de drieënveertig worden enkele magen

gevuld en een beetje gekletst. Kees vindt een dode bosslaapmuis (Forest Dormouse; *Dryomys nitedula*) hazelmuis die gezien zijn goede staat waarschijnlijk pas overleden is. Een prachtig, zacht diertje dat van hand tot hand gaat, gefotografeerd en gestreeld wordt.

De wandel ervaringen van de groep worden uitgewisseld en dan blijkt dat het soms toch ook wel slim kan zijn om bij de grote groep te

blijven! Gids Tomek wist de locatie van het nest van een zwarte specht (Black Woodpecker; *Dryocopus maritus*) terug te vinden. Een nest heel hoog in een grove den (*Pinus nigra* 'Nigra'), een mooi ovaal gat in de boom, wat typerend is voor deze grote specht. Nadat één van de oudervogels een paar keer een 'fly by' had gedemonstreerd kon hij goed bekeken worden terwijl hij onder de nestopening aan de stam gekleefd zat. Toen de vogel eenmaal in de nestholte zat liet hij zich lange tijd niet meer zien. Tomek vond dat er nog een extra waarneming nodig was en haalt daarom een grote gettoblaster uit zijn rugzak. Geen 'house' maar het geluid van een collega-zwarte specht waarop de specht heel eigenwijs naar buiten kijkt om te zien wie zich in zijn territorium waagt! Dankzij schat Freddie kan Petra later nog even digitaal meegenieten van deze mooie voorstelling.

Terug in de tijd met flink doorstappen.

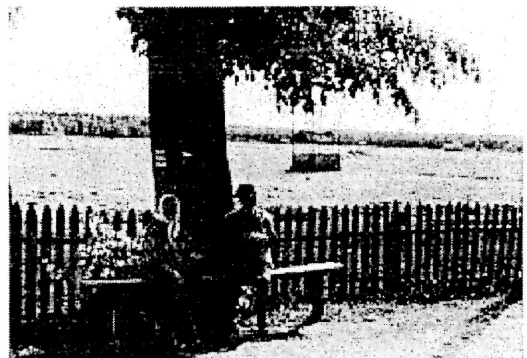
Tegen twaalf uur rijden we weer verder via Olchówka en Masiewo II richting de grens met Wit-Rusland. We worden de bus uitgezet bij paalnummer 151.7 waar een lang recht zandpad begint. Einddoel is het dorpje Babia Góra, zo'n acht kilometer verderop. Een lange wandeling hetgeen voor Petra betekent doorlopen anders red je het niet. Het is een redelijk breed pad, de vegetatie is daardoor wat buiten oogbereik en er zingen niet veel vogels. Alle kans om flink door te lopen, samen met Kees en Jos, en tijd voor een goed gesprek. Af en toe maken we een korte stop om iets te bekijken; we zien enkele grote gaten langs de kant van het pad en vragen ons af of dit kraters zijn. Willy attendeert ons op enkele exemplaren van de schubwortel (*Lathraea squamaria*), bijzonder. Op het zandpad wordt een grote pijl naar links geschreven zodat de achteropkomers deze parasitaire plant ook kunnen bewonderen. We lopen weer verder, zon in de rug, praten, genieten. Plots ontdekt Jos dat hij zijn bril kwijt is. Samen met Kees loopt hij terug om de bril te gaan zoeken. Het zou wel eens kunnen dat hij de schubwortel zonder bril beter kon bekijken. Dankzij de pijl op de grond vinden ze de schubwortel én Jos zijn bril weer terug!

Halverwege het pad is een grote open plek met kort gras; ideaal voor de lunch! Voor de één betekent dit een winterwortel oppeuzelen of een stukje brood met ham voor de ander een echte picknick met broodplank, theedoek en botervloot. Aan de overzijde van het pad staan feromoonvallen voor letterzetter (*Ips typographus*) opgesteld. Iets verderop is een stukje gerooid bos; de schors is van iedere stronk verwijderd zodat de letterzetter geen kans heeft zich voort te planten. Hij legt namelijk zijn eitjes onder de bast. De jonge larven zoeken na uitvliegen het jonge loof op van de bomen die in de directe omgeving staan. Vaak worden verzwakte bomen aan de rand van het bos aangetast. Als gevolg van de aantasting kleurt de kroon bruin en kunnen de bomen hun schors verliezen.

Na de lunch lopen we met een kleine groep en gids Tomek een pad in richting de grens met Wit Rusland; een pad dat steeds smaller wordt en uiteindelijk ophoudt. Dan lopen we plotsklaps op en over de grens! We hadden een groot imposant hek verwacht maar het blijkt een strook te zijn van ongeveer dertig meter breed die ooit kaal is geweest maar nu weer een lage struikbegroeiing heeft. Iets verderop staan twee grenspalen; het is wel echt dus! Jos, Roland en Leo steken 'over' om te ontdekken hoe het is om in Wit-Rusland te lopen. Tomek wordt daar erg zenuwachtig door en vermaant hun om snel terug te komen. Natuurlijk moeten er nog wat foto's bij de grenspalen gemaakt worden maar dan lopen we maar snel terug om Tomek gerust te stellen. Bizar; zijn hier soldaten dan? (*opm JN. Er wordt wel gecontroleerd. En als de witrussen de 'illegalen' ontdekt had, had Tomek zijn gidsvergunning kwijt geraakt*).

We keren om en lopen terug naar het grote zandpad om in een stevig tempo de hoofdweg te vervolgen. Op een gegeven moment verandert het bos in een monocultuur van zo'n vijftien jaar oude grove dennen. We naderen de bewoonde wereld weer. Bij een splitsing moeten we wachten op de gidsen, moeten we links of rechts? Hier liggen een aantal gezaagde bomen klaar voor transport. Daar kun je ook lekker even op zitten. Rust die echter wordt verstoord door vele muskieten die zich niets van huidbedekkende kleding aantrekken. Gauw maar weer verder lopen, linksaf richting het dorp. Als we uit het bos komen zien we een omgeploegde akker met daarin een hoop stenen. Daarachter ligt weer bos en aan weerszijden van de akker staan hoge uitkijkposten. Kees klimt erin om te kijken of hij de Russen al ziet, die stenen kunnen immers ook landmijnen zijn!?! We zijn een beetje melig, het einde van de wandeling is in zicht, en wanneer Jan ons vraagt "Hebben jullie wel eens een kniptor (*Agrotis lineatus*) gezien?" volgt er in koor het antwoord "Heb jij wel eens een elzehaantje (*Agelastica alni*) gezien!?". Dikke pret gevolgd door een demonstratie waaraan de kniptor zijn naam te danken heeft.

Aan het begin van het dorp Babia Góra vinden we op een erf een oude, verroeste maaimachine die door paarden getrokken moet worden. Dit apparaat krijgt de volle aandacht van de heren, waaronder één boerenzoon, en zij weten mij uiteindelijk te vertellen dat het ondermes afwezig is. In prachtig namiddag zonlicht lopen we de hoofdstraat in met een gevoel alsof we vijftig jaar terug in de tijd zijn. Op het weiland staan nog de ouderwetse hooimijten, langs de onverharde hoofdstraat staan vele bankjes. De eerste staat onder een mooie boom (*tja; welke soort was dat ook al weer?*) waarop twee grijze vrouwen zitten uit te rusten, een mandje met aardappelen aan hun voeten. De camera's worden snel tevoorschijn gehaald. Gelukkig vinden zij het niet vervelend en het ijs wordt gebroken na het aanbieden van een honingpastille. Verder lopend zien we overal hetzelfde tafereel, mooie houten huizen met houten hekjes eromheen en een bankje langs de straat. We zien voornamelijk de oudere generatie met mooie verweerde gezichten die ons overal vriendelijk toelachen.

Als we voorbij een huis in aanbouw lopen worden we aangesproken in het Engels. Eén van de 'bouwvakkers' heeft rechten gestudeerd en vindt het wel fijn om een praatje met ons aan te knopen zodat hij meteen zijn engels kan oefenen. Hij vertelt trots dat hij een Wit-Rus is, zoals nagenoeg het hele dorp en dat de bewoners al vele jaren leven van het bos en het ook op een verstandige wijze 'beheren'. We krijgen ook een uitwijding over de politieke strijd die gaande is over de status die dit prachtige gebied moet of zal gaan krijgen. Het huis dat ze aan het bouwen zijn, in een schema van één dag bouwen, één dag drinken en één dag bidden, moet een pension worden; oplevering september. Hij biedt enthousiast aan dat hij ons in de toekomst wel wil gidsen!

Verderop ontdekt Kees opnieuw drie oude dames op een bankje waar hij wel een foto van wil maken. Hij vraagt netjes toestemming, de 'bouwvakker' vertaalt, en hij krijgt toestemming mits hij de foto opstuurt! Hoofddoekje en schort worden recht gestreken en het poseren kan beginnen. Grote hilariteit alom; de gehele Nederlandse groep is hier aanwezig, de bus staat vlak bij, en een groot aantal dorpsbewoners. Hier treffen we ook enkele jonge vrouwen en kinderen. Er wordt met handen en voeten gecommuniceerd, de sfeer is heel gemoedelijk, vriendelijk en rustig. Eén van de dorpsbewoonsters gaat enkele kransen, gemaakt van bosbessentakjes, uitdelen. Plots staan een aantal van die Hollanders echter de lucht in te turen, enkele kreten, WAUW daar gaat een schreeuwend! (Lesser Spotted Eagle; *Aquila pomarina*). Waarschijnlijk voor dit dorp een normale verschijning, voor ons heel bijzonder en imponerend zoals hij daar rustig zweeft boven de weilanden, lekker hangend op de windtermiek. Door de verrekijker zie je hem omlaag turen; naar het schouwspel beneden. Dit is een hele mooie afsluiting van de lange wandeling.

Bietensoep en sterren

Rond zes uur zijn we terug bij ons hotel moe van de lange wandeling maar wel ontzettend genoten! Velen gaan snel een douche nemen of even plat. Ik kan echter niet genoeg krijgen van het mooie weer, het buiten zijn en ga daarom voor het hotel op een van de banken zitten (hangen) met een glas thee en boek dat echter dicht blijft. Onze buschauffeur staat met een emmertje sop en een fles water, bijna teder, zijn bus te wassen. Mooi schouwspel terwijl een veldleeuwerik (sky lark; *Alauda arvensis*) voor een vrolijk achtergronddeuntje zorgt. Ik zit een poosje te praten met Bart, later komen Kees en Yvonne er ook bij zitten. Na een prettig, persoonlijk gesprek is het tijd voor het diner. We krijgen een traditionele Poolse maaltijd geserveerd; rode bietensoep ('barszcz czerwone') gevolgd door gevulde koolbladeren ('goląbki'). Heel lekker en machtig! Terwijl we nog zitten te uitbuiken komt Ruud de tafels langs; hij is de vogelaars aan het ronselen voor een avondwandeling. Ondanks mijn vermoeide benen ga ik met ze mee; ik wil niets missen! Op de schoorsteen van het hotel zit een zwarte roodstaart (black redstart; *Phoenicurus ochruros*) te zingen en te knarsen. Weer een nieuwe soort vandaag! Daarna lopen we langs het strand en proberen de vele sporen te 'lezen'. Eén spoor was in ieder geval van een stuwmeerkoe (*geen latijnse naam beschikbaar*). Later horen die knullen kikkers kwakken en zeggen dat het een knorrende nachtzwaluw is (of was het nu andersom.....). We hangen met zijn allen wat aan de rand van het stuwmeer, lekker warm beton. Ook een leuk spel om te kijken hoe ver je voorover kunt hangen op je tenen tegen de schuine helling. Omdat we niet zo'n zin hebben om nog verder te lopen loop ik met Jos en Kees terug naar het hotel. Heerlijk nog even nagenieten van de dag en in alle rust met elkaar. Het is inmiddels goed donker zodat we de sterren kunnen zien. Zoveel lichtpuntjes! En als je in het gras gaat liggen krijg je tenminste geen last van een stijve nek! Zo liggen we een poosje met zijn drieën en zien zowaar een satelliet voorbij komen. Tussen alle sterren kunnen we alleen de Grote Beer herkennen en Saturnus of was het toch de Poolster? Het is prettig om even met zijn drieën te zijn. Bijzonder dat je in enkele dagen zo vertrouwd kunt worden met iemand die pas nog onbekend was. Dankzij die heldere sterrenhemel is het ook wel koud zo op de grond dus helaas komt aan dit mooie moment een einde. We lopen terug naar het hotel, Jos moet nog ansichtkaarten schrijven en Kees en ik nemen ons glas thee mee naar de bar. Toch zijn hier

te veel mensen voor me. Het geroezemoes komt op me af en ik voel me nu toch wel moe. Ik besluit nog even te bellen met thuis, fijn om zijn stem weer te horen, en ga dan naar mijn kamer. Na deze mooie dag heb ik moeite met in slaap te vallen, zoveel gebeurtenissen die de revue nog passeren. Anderen hebben last van snurkende kamergenoten die dat grote bos aan het omzagen zijn.

Petra Heirbaut, Jos Brouwer en Kees van Son

Vrijdag 5 mei – Het Oude Woud

door Johan Heirman

Een zeer zonnige, heldere ochtend. Tijdens het ontbijt word ik *chinese vrijwilliger* geridderd om de dag te verslaan. Maar ik vind het ook wel een eer, vandaag bezoeken we immers Het Oerbos.

Joan slaagt er met behulp van gebarentaal en wat nederpools in om de vissla die we bij het ontbijt kregen in een doosje te laten doen om hem mee te nemen in de bus. Dat gaat niet zonder verwickelingen en het geeft aanleiding tot heel wat hilariteit (er wordt ook *met spek geschoten*).

Terwijl ik op de bus met Marion boeiende gesprekken voer draait onze chauffeur een zelf opgenomen bandje met plaatselijke orthodoxe kerkmuziek (prawosławne), tijdeloos en zeer ontroerend. De man zal het na onze reis zonder zijn muziek moeten stellen want Joan slaagt er later op de dag in hem het bandje te ontfutselen.

Onze eerste stop is Zebra Żubra. Hier maken we een tocht van twee uur over een plaatselijk wel erg vervallen knuppelpad, door een woud met afwisselend drogere en nattere plekken. In de drogere gedeelten domineert zomereik, wijd uit elkaar staand, soms van reusachtige afmetingen, met daaronder in tweede etage haagbeuk en gewone es. In de struiklaag zijn vooral hazelaar en ratelpopulier te zien. Plaatselijk is er veel verjonging van kleinbladige linde, in de buurt van een oude zaadboom. Opvallend aan de lindes hier is dat ze smalle, hoge stammen hebben zonder zijtakken, heel anders dan onze solitaire en laanlinden.

In de wat vochtiger bosgedeelten is gewone es (opvallend veel vorstschade) vaak de hoogste

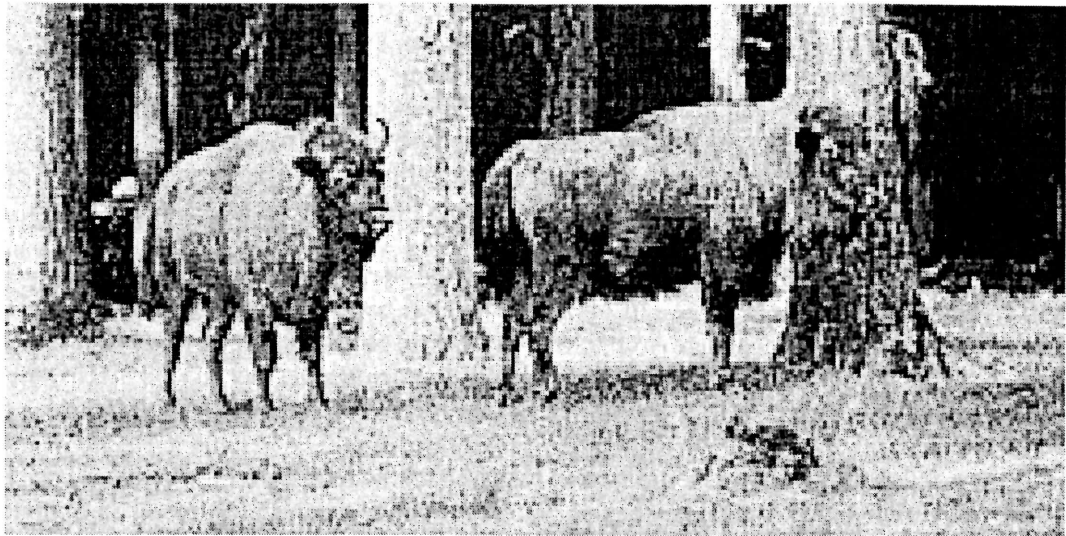
boomsoort, overvloedig begeleid door zwarte els, met in de onderetage o.a. vogelkers en gewone kardinaalsmuts. Zeer natte plaatsen hebben een ijlere boomlaag met voornamelijk zwarte els. De variatie en rijkdom in de kruidlaag is, hoewel voor het overgrote deel erg herkenbaar, naar onze begrippen bijzonder groot. Dat

komt, vermoed ik, behalve door de ouderdom en het relatief ongestoorde karakter van deze vegetaties, ook nog omdat er niet alleen variatie is volgens een gradiënt van nat naar droog, maar daar overheen ook nog eens een afwisseling tussen meer basische en zuurdere vegetaties.

Ergens onderweg ligt half begraven in de venige bodem één zwerfkei van scandinavisch graniet, als aandenken aan de laatste ijstijd.

Aan het eind van de wandeling is er een kleine *tourist trap* waar je honing en houtsnijwerk kan kopen en waar hele busladingen poolse schoolkinderen naar een naar het schijnt (ik heb hem zelf niet gezien) zielige wolf en een wisent komen kijken. De wisent, ofwel Europese bison, of żubr, niet te verwarren met oerrunder, is een fantastisch maar helaas nog altijd met uitsterven bedreigd beest. In de Oostvaardersplassen zou er plaats zijn voor naar schatting

zo'n 300 à 400 zubr, er wordt met de gedachte gespeeld ze te introduceren. Voor deze bedreigde Europese diersoort zou deze vorm van risicospreiding de kans op uitsterven kunnen verminderen.

Bron: website van Białowiecki National Park (<http://hum.amu.edu.pl/~zbow/ph/pnp/bial.htm>)

Het middagmaal wordt min of meer overgeslagen, en we gaan nu rechtstreeks naar Puszcza Białowieża. In het educatief centrum wordt hier eerst nog een stormloop gehouden op de video's.

In het gezelschap van onze gids (Arek, een biologieleeraar) begeven we ons via een met verse stalmest bestrooid landwegje tussen weiden en enkele akkers naar het grote houten toegangshek dat het stricte reservaat afsluit. In de onmiddellijke buurt zien we twee eiken staan, waarvan er één al uitgelopen is, en aanzienlijke vorstschade vertoont, de andere staat nog in knop. Het is duidelijk dat dit verschil, dat een genetische basis heeft, grote gevolgen moet hebben voor de groei van deze bomen. Dat deze genetische variatie toch blijft bestaan in de populatie duidt er op dat er ook voordelen moeten zijn aan het vroeg uitlopen.

In het stricte reservaat valt onmiddellijk de enorme hoeveelheid dood hout op: ongeveer een derde van het hout, tussen de 52 en 150 m³/ha. en dan gaat het niet om zo maar wat takhout, maar om lijken van boomreuzen. De bomen blijven liggen waar ze vallen. Alleen waar ze een pad versperren wordt er een stuk uitgezaagd. Dat gebeurt in handkracht, er wordt hier nooit met kettingzagen gewerkt, om de bodem niet met olie te verontreinigen, en om de stilte niet te verstoren met mechanisch lawaai. Dat laatste gebeurt nu helaas toch, omdat sinds kort een vliegtuigcorridor pal over het bos gelegd is. De beheerders zouden dat ongedaan willen laten maken, maar dat is uiteraard niet zo eenvoudig.

Aan de onmiskenbare vraatlijn is goed te zien, dat dit bos begraaasd wordt. In de Nederlandse en Vlaamse bossen is begrazing in bossen, op enkele experimentele uitzonderingen in doorgaans erg jonge bossen na, een taboe. Toch blijkt het hier in Białowieża te kunnen, want de kruidlaag is rijk en gevarieerd, en van bosafbraak lijkt er geen sprake te zijn. De bisons beschermen trouwens ook als vorstelijk jachtwild van ouds het woud tegen de grondhonger van de boeren.

Fred vestigt onze aandacht op de met een dikke moslaag (*Neckera crispa*) bedekte (staande) stammen van *Acer platanoides*. Deze mossoort heeft (op rijke bodems) een uitgesproken voorkeur voor de stammen van deze boom. De moslagen zijn zo dik dat winterkoning er zijn nest in bouwt. Verder vallen vooral op stammen van gewone es de grote hoeveelheid korstmossen op, o.a. *Usnea sp.* en de zeer bitter smakende *Fredboseana amara*.

Er komen een hier aantal zeer oude bomen voor, waarvan de geschiedenis soms goed gedocumenteerd is. Zo is er een gehavende driehonderd jaar oude eik met een hekje omheen. Van een oude eik, geveld in een storm in 1972, is de stam nog altijd imposant. Er wordt ons een tweehonderd jaar oude, 40 m hoge Grove den getoond. Dit bosgedeelte werd gedeeltelijk vernield door brand in het begin van de 19de eeuw (russische politiek van de verschroeide aarde t.o.v. Napoleon in 1812); hierop volgde een invasie van grove den, waarvan ook verscheidene imposante liggende stammen te zien zijn. In de reusachtige lindes en esdoorns groeit maretak. Arek vertelt dat vooral pestvogel leeft van deze bessen, maar dat de grote lijster, die normaal in naaldhout leeft, een aantal bomen bezet als wintervoorraad.

We zien een witrugspecht bij 't nest. Fieke hoort een grijskopspecht, later horen we ook nog het geluid van grote bonte specht, zwarte mees en zwarte specht, en de alarmroep van de gekraagde vliegenvanger. Arek toont ons waar de taigaboomkruiper nestelt tussen de schorsspleten van een oude eik. Een verplicht onderdeel van het bezoek is tenslotte ook de lijsterboom, en het daarbij horende sterke verhaal over het droeve lot van Bruintje de beer.

Arek houdt er van ons raadseltjes op te dissen om het uitzonderlijke karakter van dit woud in de verf te zetten, we krijgen een 45 cm dikke stam te zien van een zowat 25 m hoge boom, het blad is te ver af voor een betrouwbare determinatie. Het blijkt boswilg te zijn. Zo groot worden die hier dus; ratelpopulier wordt hier zelfs een boom van meer dan 40 m hoog. Toch geven deze relictsoorten uit de pionierfase meteen ook aan dat we nog niet in een echt oerbos zitten. Ook de coniferen en de haagbeuken zullen naar verwachting tenslotte verdwijnen, en het oerbos zal zich ontwikkelen tot een eiken-linde-bos.

Op de terugreis naar het hotel bij Bondary werd nog even een ommetje gemaakt naar een plek waar boomkikker had moeten zitten, maar die gaf niet thuis. Het bleef bij een wandeling doorheen een 'doodgewone' poolse wei vol knikkend nagelkruid, Knautia en vrouwenmantel; mooie nestjes van een veldwesp; in het moerasje waar de kikkers niet zaten zagen we een massavegetatie van bosbies en holpijp.

's Avonds kregen we bij het kampvuur een 'barbecue' van op dikke stokken gespieste saucijzen, het KGB hotelpersoneel dat zich plots van zijn menselijke kant liet zien, onze gidsen met pools nationalistisch gezang en de jeugdbewegingsnostalgie van een groepje hollanders. Alleen jammer dat ik de hele tijd in de rook heb moeten zitten...

APPENDIX: Plantensoorten door mij genoteerd op 5 mei 2000, tijdens een twee uur durende wandeling over het knuppelpad door Zebra Zubra. Onzekere determinaties, bv. omdat de planten niet bloeiden, zijn aangegeven met cfr.; bijkomende waarnemingen zijn van Jan Nijman (@), Freddy Moorthamer (*) en Fred Bos (&).

Kruidlaag

Adoxa moschatellina	Caltha palustris
Aegopodium podagraria	Cardamine amara
Ajuga reptans	Carex cfr. acutiformis
Allium ursinum	Carex elongata
Anemone hepatica	Carex panicea
Anemone nemorosa	Carex remota
Anemone ranunculoides	Carex riparia
Angelica sylvestris	Chrysosplenium alternifolium
cfr. Aquilegia vulgaris	Cirsium cfr. oleraceum
Asarum europaeum	Cirsium palustre
Athyrium filix-femina	Corydalis solida
Calla palustris	Crepis paludosa

Cruciata laevipes
Dentaria bulbifera
Deschampsia cespitosa
Dryopteris cfr. carthusiana
Dryopteris dilatata
Dryopteris filix-mas
Equisetum sylvaticum
Festuca gigantea
Filipendula ulmaria
Galium palustre
Geranium robertianum
Geum rivale
Glyceria sp.
Impatiens parviflora
Iris pseudacorus
Juncus effusus
Lamium galeobdolon
Lathraea squamaria (@)
Lathyrus vernus
Lycopus europaeus
Lysimachia vulgaris
Majanthemum bifolium
Mentha aquatica
Menyanthes trifoliata
Mercurialis perennis
Miliium effusum

Boom- en struiklaag

Acer platanoides
Alnus glutinosa
Betula pendula
Betula pubescens
Carpinus betulus
Corylus avellana
Daphne mezereum
Euonymus europaeus
Fraxinus excelsior (vorstschade!)

Oxalis acetosella
Paris quadrifolia
Peucedanum palustre
Phragmites australis
cfr. Platanthera chlorantha
Poa cfr. pratensis
Ranunculus auricomus
Ranunculus ficaria
Ranunculus lanuginosus
Ranunculus lingua
Rubus caesius
Rubus saxatilis
Sanicula europaea
Scrophularia nodosa
Stachys sylvatica
Stellaria cfr. neglecta
Stellaria holostea
Stellaria nemorum
Thelypteris palustris
Tussilago farfara
Urtica dioica
Vaccinium myrtillus
Veronica beccabunba
Viola palustris
Viola reichenbachiana

Picea abies
Populus tremula
Prunus padus
Quercus robur (zwarte exempl.!)
Ribes nigrum
Sorbus aucuparia
Tilia cordata
Viburnum opulus

Zwammen, mossen en korstmossen

Atrichum undulatum
Cladonia sp.
Fomes fomentarius (*)
Fomitopsis pinicola (*)
Helvella sp. (*)
Lyophyllum sp. (*)

Mnyum hornum
Mycena oortiana (*)
Piptoporus betulinus
Rhytisma acerinum (*)
Sphagnum sp.

In het stricte resevaat noteer ik nog, al dan niet na aanwijzing door onze gids, volgende soorten die ik in Zebra Zubra niet had opgemerkt (wat niet wil zeggen dat ze er niet staan natuurlijk):

Actaea spicata
Armillaria mellea
Brachypodium sylvaticum
Campanula trachelium
Cardamine impatiens
Circaea alpina
Galium odoratum
Geum urbanum
Hottonia palustris
Isoperum thalictroides
Moehringia trinervia
Neckera crispa (&)
Pertusaria amara (&)
Pinus sylvestris
Polygonatum multiflorum
Pulmonaria obscura
Salix caprea (diam. >45 cm!)
Thelypteris dryopteris
Ulmus montana
Usnea sp. (&)
Viscum album

Zaterdag 6 mei, zondag 7 mei, Afscheid.

door Jan Nijman

Na een week vol botanische, ornithologische of landschappelijke hoogtepunten, komt tenslotte weer een 'reisdag'. Zaterdag en zondag moet er gereisd worden. Warszawa is naar schatting vijf uur per bus. Daarna zullen we nog minstens twaalf uur in de trein zitten.

Johan wil een kennis in Warschau ontmoeten. Rond drie uur moeten we op het centraal station zijn. Dit betekent dat we nauwelijks gelegenheid hebben om onze tijd te versnipperen aan stops onderweg. Eén stop is er wel. Bij het blauwe kerkje ('Cerkiew', een orthodoxe kerk) in Topolany stoppen we even. Onze groep verspreid zich direct weer in verschillende disciplines. De cultureel geïnteresseerden fotograferen de kerk, de vogelaars kijken vooral naar de ooievaars en andere vogels, en de botanici duiken weer met hun hoofd in het gras.

De stop is maar kort, en we moeten verder. We stoppen nog bij een parkeerplaats voor een plaspauze. Tot onze verrassing staan hier heel veel exemplaren van de door Fred ontdekte kardinaalsmuts, *Euonymus verrucosa*. Iemand van de groep neemt een jonge zaailing mee, in de hoop dat die de reis overleeft.

Er is veel tijd om te praten, en terug te blikken of nieuwe plannen te maken. Ik knoop een gesprek aan met Łukasz. We hebben ontdekt dat hij ook mijn 'Tatra' excursie zal gidsen. Omdat Łukasz in Kraków woont en de omgeving daar goed kent, kan hij ook meer inbrengen. Łukasz vertelt iets over zijn financiële positie. Als wetenschappelijk onderzoeker is hij in overheidsdienst en verdient daarmee een standaard salaris van 650 zloty per maand. Hij kan daar met zijn gezin nooit van rond komen. Het gidswerk voor Birdtours is leuk, en hij leert er beter Engels van, maar hij doet het vooral om het geld. Zijn vakantiedagen worden zo weer te gelde gemaakt.

Het is warm. Langzamerhand naderen we Warschau, met al zijn lelijke uitwassen van het nieuwe kapitalisme, westerse weidewinkels, prostituees langs de weg, autohandelaren en autowrakken. Niet alles is even fraai in Polen.

Op het station worden we gedropt. We nemen hartelijk afscheid van Andrzej, Łukasz en onze chauffeur Myrosław (Myrek). Marco, de benjamin van de groep heeft een forse fooi verzameld en die wordt de gidsen in de hand gedrukt.

Wij hebben nog een paar uur om de 'stare miast' van Warschau te bewonderen. Johan gaat op zoek naar zijn vriendin. De bagage wordt in de kluizen gestopt. Omdat ik geen zin heb in 'rampen' druk ik iedereen op het hart om de code van de kluisjes te onthouden, en op te passen voor zakkenrollers.

Warschau is in september '44 compleet verwoest. Toen het er op leek dat de Russen de stad binnen zouden trekken begon het Poolse verzet een opstand. Zij wilden de stad zo snel mogelijk bevrijden van de gehate Duitsers, en meevechten voor hun vrijheid. Alleen zouden ze het niet redden, maar met hulp van de Russen zou het lukken. De verzetsbeweging was echter niet 'pro communistisch'. De Russen wachtten daarom enkele weken. De opstand liep uit op een fiasco. Pas toen de Duitsers het verzet compleet onderdrukt had, en alles verwoest had rolden de Russische tanks de stad binnen. Van Warschau was niets meer over.

De communisten herbouwden het centrum van de stad weer in oude stijl. En als kroon op het werk werd een grote 'suikerspin' in de vorm van het 'cultuurpaleis' gebouwd. Het schijnt dat het Poolse volk de schulden voor de bouw van dit gebouw nog niet afbetaald heeft.

De markt (de Rynek) is mooi. Maar de Rynek van andere steden (Wrocław, Kraków) is zeker zo indrukwekkend.

Het was deze week soms moeilijk om de groep op afgesproken tijd compleet te krijgen. Maar dit keer was de groep om 19:30 compleet. Op te laat verschijnen staat een zware straf: "geen treinkaart, en zelf zien dat je thuiskomt" Het helpt.

Het gedoe in de coupé's is als 'vanouds'. Het duurt tijden voordat iedereen een plekje gevonden heeft in een coupé, het duurt nog langer om de begage in de coupé te krijgen, en het is een vreselijk gewurm om de bedden op te maken. Cor Vrolijk heeft pech, ze zou als enige bij een groep Duitsers moeten slapen. Maar Willy 'offert zich op' en gaat bij de Duitsers slapen.

De volgende ochtend rond zeven uur nemen we afscheid van elkaar, net voor station Hengelo of op het perron. We zien elkaar weer!